

Második körben hozzászólni egy vitához igen kellemes dolog. A korábbi hozzászólók már elmondták a komoly, szakmai érveket, elegendő helyeselni nekik, ugyanakkor még lehet új gondolatokat is hozzátenni az elhangzottakhoz. Olyan ez, mint mikor az újságban a fontos, komoly, főoldalal hírek után elolvassuk a kis színeseket is. Természetesen nem szeretném elviccelni a hozzászólásomat, de valóban inkább az apróbb, háttér tényezőkkel szeretnék most foglalkozni. És bár a vitaindító nem azt kérte a hozzászólóktól, hogy magyarázatot adjanak arra, hogy miért oly elterjedt ezen kifejezéseknek a hazai használata, én mégis ennél a pontnál kapcsolódnék a vitába. Úgy gondolom, hogy ezeket a kifejezéseket én magam nem szoktam használni, de a továbbiakban mégis többes szám első személyben fogalmazok, ahol a „mi” a társadalomtudományokkal foglalkozók csoportját jelenti. Megállapításaim nem feltétlen a socio.hu-ban megjelent publikációkra vonatkoznak csupán, hanem a szélesebb szakmára. Természetesen, akinek nem inge a felkínált ruhatár egyik darabja sem, az ne vegye magára!

Először az állásfoglalás: egyetértve a vitaindítóban leírt szerkesztőségi véleménnyel, és a korábban megszólalók többségével, *szerintem sem szerencsés a teljes/ép család – csonka/sérült család kifejezések használata a társadalomtudományi elemzésekben*. Sőt, véleményem szerint a médiában és a közbeszédben sem az. A szakmai érvek mellé még egy morális érvet is érdemes elősorolni: ezek a kifejezések erőteljes értékítéletet hordoznak, ráadásul a negatívak megbélyegzőek is. (Első zárójeles megjegyzés: megfigyelésem szerint a hétköznapi emberek magánbeszélgetéseikben ritkán használják ezeket a fogalmakat, inkább körülírják a jelenséget: „elváltak, a gyereket az anyja neveli”, „mind a két szülővel együtt él a gyerek”, „elváltak, de közösen nevelik” stb.).

De akár társadalomtudományos elemzésben, akár a médiában találkozunk ezekkel a nem szerencsés kifejezésekkel, az első dolog, ami feltűnik, hogy az mindig *a kiskorú gyerek vonatkozásában merül fel*. Ki használná egy elemzésben a csonka/sérült család kifejezést, ha meg akarná különböztetni az együtt élő (házas)párokat a külön élőktől, elváltaktól? „A csonka családban élő nők/férfiak szignifikánsan magasabb arányban...” Amikor elköltözik otthonról a felnőtté vált gyerek, akkor sem írja senki azt, hogy csonkává, pláne hogy sérültté vált ettől a család. Pedig a szociológiai és gazdasági hatások mellett milyen komoly lelki válságot okozhat ez a szülőknek! („Árva a ház, nincs kacagás” – dalolja könnyekkel küszködve Tschöll papa és mama amikor mindhárom lányuk férjhez megy¹). Úgy tűnik tehát, hogy a vitatott kifejezést használók szerint a kiskorú gyerek családi közege sérül, netán csonkul, ha házasságban élő vérszerinti (és könyörgöm: nem „édes”!) szüleinek egyike kiválik a családból, vagy meghal. (Második zárójeles megjegyzés: ahogy több hozzászóló is megjegyezte, valójában a családok egyre növekvő része már eleve „csonkaként” indul az adott értelmezés szerint. Vajon mi történik, ha ezeknek a családoknak az együttélési formája menet közben megváltozik? Mondjuk egy régóta együtt élő pár, aki közös gyerekeket is nevel, valami ok miatt később összeházasodik. Akkor most teljessé vált a családjuk? Vagy meggyógyult a sérülés?)

De nem lehet, hogy tényleg annyival rosszabb élethelyzetet jelent a gyerek számára, ha nem a két vérszerinti szülőjével él együtt, hogy akár még ilyen, „erősebb” kifejezések használata is megengedhető? Korábbi empirikus kutatásokban, amikor a válás, vagy az össze sem házasodás devianciaként volt szembeállítható a „normális” családdal, gyakran valóban komoly különbségeket tudtak a kutatók e téren kimutatni. Egyetértve a korábban leírt érvekkel, úgy gondolom, hogy napjainkra az

¹ Schubert – Berté: Három a kislány című operettjében

együttélési és együtt-nem-élési formák olyan sokfélék lettek, hogy a teljes/ép család – csonka/sérült család szembeállítás az elemzésekben ritkán bír magyarázó erővel. A választóvonalak valahol máshol, és nem a családformában keresendők. Ezt nem könnyű elfogadni: ezért aki közülünk adatokkal dolgozik, újra meg újra nekifut, hogy ellenőrizze a „sérülés/csonkulás-hipotézist”. Én magam nemrégiben egy 14-17 éves fiatalok körében végzett felmérés adatait elemezve tettem ezt. A középiskolások többek között arra a kérdésre válaszoltak, hogy elkövettek-e már életük során különféle konkrétan felsorolt enyhébb-súlyosabb szabálysértéseket, bűncselekményeket. Nagyon logikus (és a korábbi szakirodalommal is bőségesen alátámasztható) hipotézis, hogy az a gyerek hajlamosabb a kriminalizálódásra, aki nem teljes családban él, hiszen a család véd. Vagy nem? „Sajnos” a mi adatbázisunkban a családszerkezet meg a bűnelkövetés semmiképpen sem akart összefüggést mutatni. Pedig olyan szép és logikus lenne! Végül – hogy ne maradjunk teljesen családi hatás nélkül – azt sikerült bizonyítani, hogy az növelte szignifikánsan a kriminalizálódás esélyét, ha nem volt *anyagként viselkedő személy* a gyerek körül. Tehát például a csupán anyjuk által nevelt gyerekek nem mutatkoztak hajlamosabbnak a bűnelkövetésre, mint az anyjukkal és apjukkal is együtt élőik.

Ez a gondolat rögtön át is vezet egy újabb magyarázathoz. Kutatóként – hasonlóan magánemberi gondolkozásunkhoz – gyakran hajlunk arra, hogy *dichotomizáljuk* a társadalmat (erre némelyik statisztikai módszer kifejezetten buzdít is minket). Vannak a nők, meg a férfiak. Vannak a budapestiek meg a vidékiek. Vannak a vallásosak, meg a nem vallásosak. És persze a családot tekintve vannak a teljesek meg a csonkák. Az a probléma ismét, hogy a valóság ellenáll ennek. Tudjuk persze ezt mindannyian, mégis belekerülünk sokszor ebbe a csapdába. Ugyanúgy, ahogy *a frappáns kategorizálás* csapdájába is (ez nekem például személyes kedvencem). Talán azzal is megpróbáljuk társadalomtudományi elemzéseinket a köznapi beszédnél „tudományosabbá tenni”, hogy igyekszünk nem körülírni a dolgokat, hanem jól hangzó, kifejező címkékkel ellátott kategóriákba gyömöszöljük őket (ismét csak statisztikai módszereink kifejezett támogatásával). Ezek a jól hangzó elnevezések olyanok, mint a karikatúrák: felnagyítják a legjellegzetesebb vonásokat, miközben elnagyolják a kevésbé jellegzeteseket. Így aztán azonnal ráismer mindenki, aki látja – legfeljebb az fészeng, akiről a karikatúra készült, mert úgy érzi, hogy ő valójában mégsem teljesen ilyen. *A teljes/ép család – csonka/sérült család kifejezések számomra karikatúrák*, melyek végül is kifejezhetnek valami fontosat az adott témában, ugyanakkor igazságtalanul torzítanak is.

Az egész vita a *politikailag korrekt* szóhasználatról szól. A politikailag korrekt beszéd nálunk nagyon sok ember számára valamiféle amerikai ármány, ami alapsan idegen tőlünk. Ellenállni, nem elfogadni virtusnak számít. Lám, még Csákó Mihály is elironizál rajta az afrikai amerikai elnevezés kapcsán, mintha nem értené pontosan, hogy miért is született ez a szerinte fura szóösszetétel. (Harmadik zárójeles megjegyzés: szerintem, amíg nem hurcolunk be Afrikából tömegesen embereket, akiket rabszolgaként dolgoztatunk, majd felszabadításuk után pár évszázaddal leszármazottaik alkotják lakosságunk jelentős hányadát, addig magyaros elnevezésükön nincs mit rágódnunk. Addig is, ha valamiféle csoportként meg akarjuk nevezni őket, mondjuk egyszerűen afrikai származású magyar állampolgároknak, vagy afrikai származású magyaroknak, ha erre identitásuk alapján igényt tartanak.)

Szóval, mi is a helyzet a politikailag korrekt beszéddel, amiben a Szerkesztőség vitaindítója oly példamutatóan járt el? Lám, még rendes magyar szavunk sincs rá, már megint kénytelenek vagyunk körülírni: mondjuk, *csoportérzékenységet nem sértő beszédként*. Azon, hogy a közvélemény az egészet afféle ránk erőltetett elvárásnak tartja, nincs mit csodálkoznunk. Miért figyelne mások érzékenységére az, aki úgy érzi, az ő érzékenységébe naponta belegázolnak? Azért ezen a téren is egyszerre tapasztalunk ellentétes tendenciákat. Miközben egyre több ember igyekszik elkerülni a társadalmi csoportokat sértő kifejezések használatát, ugyanakkor sokan szinte tobzódnak a magánbeszélgetésekben, pláne a személytelen interneten ezekben a kifejezésekben, sőt, igyekeznek egyre sértőbbeket, durvábbakat kitalálni.

A szakmai nyelvhasználatban azonban egy bizonyos kettős mérce alakult ki. Úgy vélem, azok a kollégák, akik gond nélkül, vagy éppenséggel nagyon is gondosan leírják a teljes/ép család – csonka/sérült család kifejezéseket, nem használják/használnák a „nyomorék”, a „buzi”, vagy akár a „néger” szavakat. Miért hát *épp a család* az, amiről írva a vitatott, morális tartalmat is hordozó kifejezések használata fennmaradt a szakmai nyelvhasználatban? A magyarázat talán éppen a kifejezések morális töltésében van. A társadalomkutatók is emberek (állítólag), akik koruk társadalmába beágyazottan élnek. Csalódtunk a politikai-gazdasági rendszerekben, a pártok a szemünkbe hazudnak, az egyházakról sorra derülnek ki kellemetlen tények. Milyen társadalmi intézmény maradt, amibe még belekapaszkodhatunk, ahol talán világosan elkülöníthető a jó és a rossz, az alapvetően helyes és a helytelen? Talán a család – jó lenne benne hinni. Mert az nem lehet, hogy pont ugyanolyan jól, vagy rosszul működhet az a sokféle össze-vissza együttélés, hogy a gyerekek jól-léte, nem azzal függ össze elsősorban, hogy milyen családi státuszú felnőttek veszik körül!

Biztos, hogy létezik, és talán definiálható is valahogy a „jó család”, ami valódi támaszt nyújt tagjainak, ahol a gyerekek optimálisan nevelkednek, de attól tartok, ennek leírása nem szűkíthető le a családformák és együttélési minták besorolására valamelyik kategóriába. Sőt, lehet, hogy a családforma nem is játszik napjainkban jelentős szerepet abban, hogy jó-e a család. És az is egyértelmű, hogy nem spórolhatjuk meg magunknak az igen gyorsan változó család mélyebb megértését, a dichotómia feloldásával a sokféle egymás mellett létező családtípus leírását, kategorizálását. De, hogy ez nem lesz könnyű és sokat fogunk vitatkozni rajta, abban biztos vagyok.